

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СВЕТЛІЧНИЙ ІГОР ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.915:343.85

**ВІДНОВНА ПАРАДИГМА ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ
ДЕЛІНКВЕНТНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ–2026

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права (м. Київ)

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, доцент

Патик Леся Леонідівна,

Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри криміналістики та судової
медицини

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Музичук Олександр Миколайович,

Харківський національний університет
внутрішніх справ, проректор

кандидат юридичних наук, професор

Лосич Сергій Васильович,

Донецький державний університет внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем запобігання кримінальним
правопорушенням навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної
поліції імені Е. О. Дідоренка

Захист відбудеться 25 вересня 2026 року о 09:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради в Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 24 серпня 2026 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Андрій АНТОЩУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Утвердження України як демократичної, соціальної та правової держави відповідно до її конституційного визначення зумовлює позитивний обов'язок держави та вимагає забезпечення захисту прав і свобод людини, насамперед найбільш вразливих категорій населення, до яких належать неповнолітні.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, що супроводжується зростанням психотравмувальних чинників, актуалізує потребу в гуманізації механізмів державного реагування на делінквентну поведінку неповнолітніх. У цьому контексті удосконалення та подальший розвиток механізмів ювенальної юстиції є пріоритетним напрямом кримінально-правової політики держави.

Інтеграція України у світову та європейську спільноту зумовлює необхідність адаптування національного законодавства до міжнародних стандартів і зобов'язань. Сучасна концепція захисту прав людини, сформована у системі універсальних міжнародно-правових актів, закріплена в документах системи ООН та визнана у понад 193 державах світу, свідчить про тенденцію відмови від виключно каральної реакції на правопорушення, вчинені неповнолітніми. Такий пріоритет зумовлений потребою реалізувати антропоцентричну парадигму правосуддя, збалансувати публічні та приватні інтереси, а також створити умови, що сприятимуть захисту прав неповнолітніх і молоді та формуванню належних інституційних гарантій для майбутніх поколінь. Вибір теми обґрунтовується і європейським вектором розвитку України, що об'єктивно актуалізує потребу порівняльного аналізу європейських моделей застосування відновної парадигми та відновного правосуддя, а також дефініційною та правозастосовною невизначеністю цих понять, а отже, необхідністю наукового обґрунтування можливостей і меж застосування відновної парадигми до неповнолітніх та молодих осіб.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, у 2021–2025 рр. лише неповнолітніми вчинено близько 22 тис. кримінальних правопорушень. Майнові кримінально карані діяння становлять понад 55–60 % у структурі кримінальної протиправності неповнолітніх. Частка групових правопорушень коливається в межах 25–35 %. Рівень рецидиву серед неповнолітніх (на 2025 р.) становить 12–18 % протягом двох років після звільнення. Відповідно до Єдиного звіту відомства, у 2022 році виявлено 1369 правопорушників цієї категорії, у 2023 році – 1752, у 2024 році – 1604 особи, у 2025 році – 1670 осіб, за січень–червень 2026 року цей показник становить 748 осіб¹.

Наукове забезпечення дисертації ґрунтується на фундаментальних працях українських й іноземних науковців: Дж. В. Акпан, А. О. Антощук, І. В. Басиста, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, С. С. Вітвіцький, П. А. Воробей, В. К. Грищук, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, О. М. Джужа, В. Г. Дрозд, А. П. Запотоцький, Г. Зер, К. Т. Ізотенко, О. О. Кваша, О. Г. Колб, О. Г. Комісаров, О. М. Костенко, О. В. Кузьменко, М. Р. Мазур, В. Т. Маляренко, Т. Маршал, Ю. І. Микитин, С. А. Мозоль, О. М. Музичук, Н. В. Нестор, О. Є. Омельченко, В. І. Осадчий, А. М. Падалка, Л. Л. Патик, А. С. Петренко, М. А. Погорецький, А. В. Савченко,

¹ Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт за січень–червень 2026 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusnennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Р. А. Сербин, Є. Ю. Соболю, О. Г. Стрельченко, О. В. Таран, О. С. Тарасенко, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, В. М. Федитник, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, М. С. Цуцкірідзе, В. В. Шаблистий, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, О. Г. Яновська та ін.

Однак, попри вагомий внесок українських учених, деякі аспекти цієї проблематики залишаються недостатньо розробленими, що зумовлює потребу подальшого наукового осмислення теоретичного і прикладного виміру відновної парадигми протидії та запобігання делінквентності неповнолітніх.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до вимог Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021; Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р; Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як складової сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, а також відповідних планів заходів щодо їх реалізації.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права від 22 грудня 2015 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-правових, кримінально-правових і кримінологічних засад відновного правосуддя у сфері протидії та запобігання делінквентності неповнолітніх, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його реалізації.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- визначити стан теоретичної розробки відновного правосуддя щодо неповнолітніх у вітчизняній і зарубіжній доктрині права;
- дослідити історіографію становлення та розвитку відновного правосуддя щодо неповнолітніх;
- з'ясувати поняття, сутність та правову природу відновного правосуддя щодо неповнолітніх як інструменту протидії кримінальній протиправності;
- надати кримінологічну характеристику особистості неповнолітнього правопорушника в контексті застосування відновного правосуддя;
- дослідити кримінальну протиправність неповнолітніх як передумову застосування відновного правосуддя та надати їй кримінологічну характеристику;
- розкрити зміст відновного правосуддя як альтернативи традиційним формам кримінально-правового реагування;
- проаналізувати кримінологічні аспекти застосування відновного правосуддя за чинним законодавством України;
- дослідити зарубіжний досвід упровадження та застосування відновного правосуддя щодо неповнолітніх;

– визначити перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні в контексті вдосконалення кримінального законодавства.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації відновного правосуддя та застосування відновних практик щодо неповнолітніх.

Предмет дослідження – відновна парадигма протидії та запобігання делінквентності неповнолітніх: теоретико-прикладний вимір.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить система загальнонаукових і спеціально-наукових методів, обраних відповідно до мети, завдань і логіки побудови роботи, застосування яких забезпечило досягнення поставленої мети дослідження та достовірність отриманих результатів. *Системний* метод використано для визначення структури дослідження та комплексного аналізу кримінально-правового значення інструментів відновної парадигми; *історико-правовий* – для з'ясування генези відновного правосуддя та етапів розвитку відповідного законодавства (підрозділи 1.1, 1.2); *логіко-семантичний* – для уточнення понятійного апарату, насамперед змісту поняття «відновне правосуддя» (підрозділи 1.3, 3.1) та практично в усіх підрозділах дисертації для аналізу й узагальнення доктринальних положень у сфері, яка досліджується; *догматичний* – для виявлення можливостей удосконалення норм, що регламентують відновне правосуддя (підрозділи 3.2, 3.4); *статистичний* – для аналізу судової практики, офіційних даних і правових позицій судів та статистики щодо кримінальних правопорушень (підрозділи 3.2, 3.3); *метод узагальнення* – для формування авторських висновків і пропозицій (підрозділи 3.4). *Формально-догматичний* метод використано в усіх підрозділах дисертації для аналізу та тлумачення положень чинного законодавства України, європейських держав і інших держав світу. *Методи правового прогнозування, правотворчості та юридичної техніки* забезпечили формування напрямків удосконалення та забезпечили розроблення конкретних змін і доповнень до чинного законодавства в сфері, яка аналізується (підрозділ 3.4). *Метод порівняльного* правознавства забезпечив компаративістичні запозичення європейського досвіду у вітчизняну систему права (підрозділ 3.3). *Метод узагальнення* забезпечив формування авторських висновків і пропозицій. *Соціологічний* метод дав можливість обробити результати соціологічного опитування (підрозділи 2.2, 3.4). *Методи аналізу та синтезу* були використані в усіх без винятку підрозділах дисертації для розкладання складних суспільно-правових явищ на окремі елементи та формування на цій основі нових висновків.

Емпіричну базу дослідження становлять результати проведеного автором соціологічного опитування; статистичні дані Державної служби статистики України, Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації за 2021 рік – перше півріччя 2026 року щодо кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми. Також опрацьовано порівняльно-правові матеріали моделей відновного правосуддя держав-членів ЄС, Великої Британії, Канади та США; результати вивчення 212 судових рішень, ухвалених у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх; правові висновки Великої Палати та Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у сфері кримінального судочинства щодо неповнолітніх.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним теоретико-прикладним дослідженням, у межах якого вперше у вітчизняній науці кримінального права та кримінології обґрунтовано концептуальні засади відновної парадигми протидії делінквентності неповнолітніх як складника сучасної кримінально-правової політики, що дозволило сформулювати нові наукові положення та практичні рекомендації, спрямовані на розвиток теорії запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх, а також на оптимізацію діяльності органів досудового розслідування та органів пробації щодо їх ресоціалізації, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано теоретико-правову модель поширення кримінально-правових заходів щодо неповнолітніх на осіб віком від 18 до 20 років (молодих дорослих) шляхом доповнення КК України статтею 108-1, що законодавчо закріпить право суду у виняткових випадках застосовувати до цієї категорії осіб положення розділу XV Загальної частини КК України з метою забезпечення відновного підходу та їх ефективної ресоціалізації;

- визначено та охарактеризовано кримінологічно значущі тенденції кримінальної протиправності неповнолітніх за 2020–2025 роки, зокрема в умовах воєнного стану: обґрунтовано трансформацію структурних домінант вчинених неповнолітніми діянь від кримінальних проступків (ч. 2 ст. 12 КК України) до особливо тяжких злочинів (ч. 6 ст. 12 КК України); виявлено стійкий характер кримінальної протиправності неповнолітніх на тлі зниження частки повторних кримінальних правопорушень у структурі кримінальної протиправності в цілому; обґрунтовано кримінально-правове та кримінологічне значення антропоцентричної парадигми відновного правосуддя щодо неповнолітніх, яка через призму людиноцентричного підходу відображає пріоритет захисту особи та її гідності, змінює концептуальні засади протидії кримінальній протиправності неповнолітніх і зумовлює необхідність модернізації системи спеціально-кримінологічного запобігання таких діянь;

- розроблено та запропоновано власне кримінально-правове визначення відновного правосуддя щодо неповнолітніх як концептуального підходу до реагування на вчинення ними кримінальних правопорушень, спрямованого на примирення сторін, відшкодування завданої шкоди, захист прав потерпілого, а також запобігання кримінальній протиправності цієї категорії осіб, яке акцентує увагу на кримінально-правовому значенні інструментів відновного правосуддя у їх поєднанні в єдиній системі. На відміну від існуючих дефініцій, запропоноване поняття формалізує кримінально-правовий вектор впливу на правопорушників, акцентує увагу на системній взаємодії інструментів відновного характеру та створює доктринальне підґрунтя для їх подальшого нормативного закріплення як засобу зниження рівня криміногенності досліджуваного середовища;

удосконалено:

- кримінологічну характеристику особи неповнолітнього правопорушника в контексті застосування відновного правосуддя шляхом виокремлення ключових соціально-демографічних, психологічних та кримінально-правових ознак, що зумовлюють делінквентну поведінку, а також визначення їх впливу на ефективність реалізації його інструментів щодо неповнолітніх;

– науковий підхід до розуміння концепції впровадження національної моделі відновного правосуддя в Україні з урахуванням іноземного досвіду (Ради Європи, держав-членів Європейського Союзу), в межах якого запропоновано адаптивну модель рецепції, орієнтовану на правовий, інституційний та соціальний контекст України й таку, що враховує ступінь розвитку спроможностей у сфері медіації, кадровий потенціал, а також рівень суспільної довіри до інститутів правосуддя;

– механізми протидії та запобігання делінквентності неповнолітніх шляхом розроблення системи кримінально-правових, кримінологічних і ресоціалізаційних інструментів їх реалізації, а також інтеграції програм відновного правосуддя у систему спеціально-кримінологічного запобігання, узгоджену з відновною парадигмою правосуддя щодо неповнолітніх;

дістало подальший розвиток:

– хронологія стану наукового дослідження щодо становлення і розвитку відновного правосуддя на теренах України та етнічних українських землях, зокрема акцентовано на доцільності виокремлення у складі сучасного (шостого) етапу науково-правової періодизації трьох підетапів: довоєнного, воєнного стану та відновного, що дає змогу відобразити вплив воєнного стану на розвиток парадигми протидії та запобігання кримінальної протиправності неповнолітніх і сформулювати адресні рекомендації профільним комітетам Верховної Ради України та іншим державним органам, компетенція яких охоплює нормативне, організаційне, інституційне та практичне забезпечення розвитку національної моделі відновного правосуддя;

– доктринальна позиція щодо загальносоціальних засобів запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх, зокрема розвинуто розуміння інструментів відновного правосуддя, уточнено їх класифікацію, кримінально-правовий статус та межі застосування як взаємопов'язаних кримінально-правових і ресоціалізаційних механізмів, спрямованих на примирення, відшкодування завданої шкоди, захист прав потерпілого, зниження рецидивної кримінальної протиправності неповнолітніх; зокрема встановлено й доведено, що відновні інструменти здатні безпосередньо впливати на коригування делінквентної поведінки шляхом посилення самоконтролю, розвитку емпатії до потерпілого, а також знижувати ризик рецидиву (12–18 %) й мінімізувати делінквентні траєкторії поведінки неповнолітнього;

– ідентифікація проблемних питань щодо перспектив інституціоналізації відновного правосуддя в Україні та розуміння детермінант кримінальної протиправності неповнолітніх в умовах воєнного стану, зокрема перспективи конкретизовано через чотири проблемні питання: (1) розвиток інфраструктури установ медіації; (2) запровадження системи спеціалізованої сертифікованої підготовки медіаторів і фасилітаторів; (3) моніторинг якості відновних процедур та індикатори процедурного комплаєнсу; (4) розроблення національної стратегії імплементації відновного правосуддя на рівні публічної правової політики; при цьому зростання психотравмувальних чинників в умовах воєнного стану актуалізує потребу в гуманізації механізмів реагування на делінквентну поведінку неповнолітніх та зумовлює потребу подальшого розвитку відновної парадигми як пріоритетного напрямку кримінально-правової політики держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертації використовують у:

– *науково-дослідній діяльності* – під час подальшої теоретичної розробки відновної парадигми як комплексної системи що поєднує кримінологічні, кримінально-правові та ресоціалізаційні засади протидії делінквентності неповнолітніх (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Науково-дослідного центру Державної спеціальної служби транспорту № 17 від 03 липня 2026 року);

– *практичній діяльності* – під час підготовки методичних рекомендацій щодо вдосконалення застосування дисциплінарних і кримінально-правових механізмів реагування на правопорушення у військовій сфері та формування напрямів психологічної реабілітації (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Центру досліджень Міністерства оборони України № 66 від 07 квітня 2025 року);

– *науково-просвітницькій діяльності* – під час розроблення науково-просвітницьких заходів із запобігання делінквентній поведінці неповнолітніх з урахуванням психотравмувальних чинників, проведення науково-просвітницьких бесід з неповнолітніми віком 14-17 років та їхніми батьками (Довідка благодійної організації Благодійний фонд «Розумні діти» № 5-4/0/1 від 05 квітня 2025 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких науково-практичних заходах: XI Міжнародній науково-практичній конференції «Організація юридичної науки та освіти в Україні й світі», присвяченій 85-літтю академіка Ю. С. Шемшученка (м. Київ, 2021 р.); V Харківському міжнародному юридичному форумі «Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права» (м. Харків, 2021 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання» (м. Київ, 2023 р.); IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки 2024 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2024 р.); регіональному науково-практичному семінарі «Втягнення дітей у військові конфлікти: кримінально-правові та психолого-педагогічні механізми реагування» (м. Харків, 2024 р.); IX Конгресі сходознавців (м. Київ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в дванадцяти наукових працях, серед яких три статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, три – в іноземних виданнях, а також шість тез доповідей у збірниках, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 238 сторінок, з яких основний текст – 183 сторінки, список використаних джерел розміщений на 28 сторінках та становить 259 найменувань, а також додатки, які займають 6 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми роботи, ступінь наукової розробленості проблеми, визначено її зв'язок із напрямками наукових досліджень, окреслено мету й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію матеріалів дисертації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Історико-теоретичні засади відновного правосуддя щодо неповнолітніх» має три підрозділи.

У підрозділі 1.1 *«Стан теоретичної розробки відновного правосуддя щодо неповнолітніх у вітчизняній і зарубіжній доктрині права»* досліджено хронологію стану наукових теоретичних досліджень відновного правосуддя щодо неповнолітніх, досліджено історико-теоретичні засади відновного правосуддя щодо неповнолітніх та загальні підходи до врегулювання кримінальних правопорушень. Проаналізовано передумови виникнення, генезу та основні етапи становлення концепції відновного правосуддя, у тому числі на етнічних українських землях, що дало змогу простежити історичну тяглість відновних практик і форм примирення. Встановлено, що розвиток відновного правосуддя в Україні має власні історичні витоки й водночас узгоджується із загальносвітовими тенденціями гуманізації кримінальної юстиції. Часові межі дослідження охоплюють періоди зародження відновних засад у звичаєвому праві (давні часи – IX ст.), період Київської Русі (IX–XIII ст.), період розмежування українських земель унаслідок їх загарбання (XIV–XVIII ст.), період розвитку в умовах імперського правопорядку (кінець XVIII – початок XX ст.), період УНР та УРСР (XX ст.), а також сучасний період (кінець XX – початок XXI ст.), який триває від відновлення незалежності України до сьогодення.

Узагальнення наукових джерел, проаналізованих у підрозділі 1.1, дало підстави виокремити три основні групи доктринальних праць: роботи, присвячені відновному правосуддю загалом; дослідження, зосереджені на окремих його формах; а також праці, предметом яких є безпосередньо відновне правосуддя щодо неповнолітніх. При цьому встановлено, що зарубіжна правова доктрина характеризується значно вищим ступенем теоретичної розробленості цієї проблематики, тоді як вітчизняні дослідження нерідко зосереджені переважно на практичних аспектах медіації або примирення й потребують актуалізації з урахуванням сучасних тенденцій кримінально-правової політики.

У підрозділі 1.2 *«Історіографія становлення та розвитку відновного правосуддя щодо неповнолітніх»* розглянуто хід становлення та розвитку відновного правосуддя щодо неповнолітніх, доведено, що генеза відновного правосуддя щодо неповнолітніх є невіддільною від загальної еволюції суспільних форм реагування на протиправну поведінку та історичного розвитку відновного правосуддя. Установлено, що спеціальна наукова періодизація становлення й розвитку відновного правосуддя в аспекті щодо неповнолітніх у вітчизняній науці фактично відсутня, у зв'язку з чим методологічно обґрунтованим є використання загальної періодизації становлення й розвитку відновного правосуддя.

Результати історико-правового аналізу довели, що витоки відновного правосуддя сягають дописемних форм соціального регулювання, коли врегулювання конфліктів здійснювалося через звичаї (до IX ст.). З'ясовано, що у правових

пам'ятках періоду Київської Русі (IX–XIII ст.) простежуються окремі елементи відновного підходу, зокрема орієнтація на відшкодування шкоди та участь потерпілого у вирішенні конфлікту.

У підрозділі 1.3 *«Поняття, сутність та правова природа відновного правосуддя щодо неповнолітніх як інструменту протидії кримінальній протиправності»* досліджено нормативно-правові та міжнародно-правові засади відновного правосуддя, сутність і кримінально-правове значення відновного правосуддя. Обґрунтовано, що відновне правосуддя є підходом до реагування на протиправну поведінку, який спрямований на відновлення завданої шкоди, примирення сторін, досягнення соціальної гармонії та запобігання кримінальній протиправності. Встановлено, що такий підхід доцільно розглядати як інструмент запобіжного впливу, що виявляє особливу цінність у сфері запобігання та протидії кримінальній протиправності неповнолітніх.

Комплексний аналіз теоретичних засад відновного правосуддя щодо неповнолітніх дав змогу з'ясувати стан наукової розробки цієї проблематики, простежити генезу відповідного правового феномену та уточнити його поняття, сутність і правову природу як інструменту протидії кримінальній протиправності неповнолітніх. Установлено, що в українській правовій доктрині проблематика відновного правосуддя щодо неповнолітніх досліджена фрагментарно, тоді як її кримінально-правовий і кримінологічний виміри ще не дістали цілісного комплексного висвітлення.

Обґрунтовано, що відновне правосуддя щодо неповнолітніх не може бути зведене виключно до медіації чи інших окремих примирювальних процедур, оскільки за своєю сутністю воно становить ширший, комплексний правовий і соціальний підхід до реагування на кримінально-протиправну поведінку та її наслідків. У цьому зв'язку доведено, що відновне правосуддя щодо неповнолітніх доцільно розглядати як складову відновної парадигми, спрямовану на примирення сторін кримінально-правового конфлікту, відновлення соціальної гармонії, а також ресоціалізацію неповнолітнього правопорушника.

Установлено, що правова природа відновного правосуддя щодо неповнолітніх зумовлена поєднанням кримінально-правового, кримінологічного та соціального складників, а його зміст визначається не лише потребою захисту потерпілого, а й необхідністю врахування вікових, психологічних і соціальних особливостей неповнолітнього, а тому відновне правосуддя має розглядатися крізь призму антропоцентричного підходу, який орієнтує кримінально-правове реагування на відновлення порушених прав і інтересів потерпілого.

З'ясовано, що в сучасній науковій літературі зберігається дискусія щодо термінологічного визначення досліджуваного явища та його співвідношення з категоріями медіації, примирення, ювенальної юстиції, термінами «реінтеграційне» або «репаративне» правосуддя. В роботі обґрунтовано доцільність використання саме терміну «відновне правосуддя» як найбільш усталеного у вітчизняній і зарубіжній правничій традиції та такого, що найбільш повно відображає зміст цього правового феномену.

Сформульовано авторське кримінально-правове визначення відновного правосуддя. Сутність відновного правосуддя полягає у комплексному врегулюванні наслідків кримінального правопорушення шляхом відновлення порушених прав та

інтересів потерпілого, визнання правопорушником своєї відповідальності, відшкодування шкоди й гармонізації соціальних зв'язків. Його правова природа зумовлена поєднанням кримінально-правового, кримінологічного й соціального складників та ґрунтується на добровільності, відповідальності, конфіденційності й дієвій участі сторін. Доведено, що практична цінність відновного правосуддя полягає в його здатності відновлення інтересів потерпілого та зниження ризику повторного правопорушення. Обґрунтовано, що у ціннісному вимірі така модель характеризується антропоцентричною спрямованістю та орієнтацією на гідність людини.

Розділ 2 «Кримінологічна детермінація та суб'єктивна архітектоніка делінквентності у контексті відновного правосуддя щодо неповнолітніх» містить два підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього правопорушника в контексті застосування відновного правосуддя»* здійснено кримінологічний аналіз особистості неповнолітнього правопорушника та досліджена кримінологічна характеристика кримінальної протиправності неповнолітніх як передумови застосування відновного правосуддя. У результаті встановлено, що делінквентна поведінка неповнолітніх має багатофакторний характер і формується під впливом сукупності взаємопов'язаних особистісних, сімейних, соціальних та економічних чинників.

З'ясовано, що особа неповнолітнього правопорушника є специфічним об'єктом кримінологічного пізнання, який характеризується віковою та соціально-психологічною незрілістю, нестабільністю поведінкових установок, підвищеною залежністю від найближчого соціального середовища та недостатньою сформованістю механізмів самоконтролю. Це зумовлює необхідність її оцінки з урахуванням особливостей соціалізації, рівня розвитку правосвідомості, емоційно-вольової сфери та здатності до прийняття відповідальності за власну поведінку.

Установлено, що значна частина неповнолітніх правопорушників формується в умовах сімейної дисфункції, дефіциту належного виховного впливу, емоційної депривації, ослабленого контролю, а також за наявності криміногенно деформованого мікросередовища. У структурі особистості таких осіб простежуються інфантильність, підвищена навіюваність, схильність до імпульсивних рішень, нестійкість ціннісних орієнтацій, низький рівень правової культури, недостатня здатність до емпатії та вразливість до негативного впливу референтної групи.

Обґрунтовано, що наведені особливості особистості неповнолітнього правопорушника мають безпосереднє значення для вибору адекватної моделі реагування на вчинене кримінальне правопорушення. Саме тому застосування до неповнолітніх виключно каральних заходів не забезпечує досягнення цілей кримінально-правового впливу, тоді як відновне правосуддя дозволяє це.

У підрозділі 2.2 *«Кримінальна протиправність неповнолітніх як передумова застосування відновного правосуддя та її кримінологічна характеристика»* встановлено, що детермінаційний комплекс кримінальної протиправності неповнолітніх охоплює сукупність соціальних, психологічних, інформаційних та економічних чинників. До найбільш вагомих із них належать неблагополуччя середовища, жорстоке поводження, вплив підліткових девіантних груп однолітків,

булінг, соціальна дезадаптація, негативний вплив медіапростору, а також загальна соціальна нестабільність. З'ясовано, що кримінальна протиправність неповнолітніх не може бути пояснена лише через індивідуальний вибір особи або лише через недоліки кримінально-правового регулювання, а є багатокомпонентним комплексним поняттям.

Установлено, що кримінологічні особливості особистості неповнолітнього правопорушника зумовлюють доцільність застосування до нього відновного правосуддя як спеціально орієнтованого інструменту протидії кримінальній протиправності.

Розділ 3 «Сучасний стан та стратегічні перспективи відновної парадигми» має чотири підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Відновне правосуддя як альтернатива традиційним формам кримінально-правового реагування»* дисертаційної роботи досліджено механізми застосування відновного правосуддя у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх з урахуванням сучасного стану та перспектив розвитку відновної парадигми. Проаналізовано практичні аспекти, досвід застосування медіації, примирення, відновних програм та інших відновних практик щодо неповнолітніх. Показано, що механізми застосування відновного правосуддя у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх застосовані окремо або в поєднанні з традиційними кримінально-правовими заходами, призводять до реальних наслідків у протидії кримінальній протиправності неповнолітніх.

Доведено, що відновне правосуддя є одним з правових інструментів протидії кримінальній протиправності, оскільки надає правосуддю відновного спрямування за рахунок використання певного способу вирішення кримінальних ситуацій і цей інструмент є дієвим, в першу чергу, стосовно неповнолітніх. Показано, що відновне правосуддя, завдяки угодам, медіації та іншим відновним інструментам, має більший потенціал для справедливого вирішення кримінально-правових спорів за участю неповнолітніх та протидії кримінальній протиправності неповнолітніх, ніж традиційне правосуддя.

У підрозділі 3.2 *«Кримінологічні аспекти застосування відновного правосуддя за чинним законодавством України»* проаналізовано співвідношення медіації та угоди про примирення на сучасному етапі розвитку відновного правосуддя в кримінологічному аспекті. Показано, що медіація в кримінально-правовому аспекті є не лише юридичним механізмом, а й соціальним інститутом, який покращить якість правосуддя, сприяючи примиренню та відновленню довіри в суспільстві. Доведено, що впровадження вказаного інституту в Україні стане передумовою створення більш справедливого (гуманного, антропоцентричного) правосуддя.

Обґрунтовано, що крім практичних переваг, медіація в кримінально-правовому аспекті має глибоке етичне підґрунтя, яке акцентує увагу на відновленні справедливості та гуманізації підходів до правосуддя. Показано, що медіація дозволяє потерпілим від правопорушень вербалізувати психоемоційні наслідки віктимізації, домовитися про добровільне відшкодування завданої їм шкоди, а правопорушникам – здійснити критичний аналіз щодо вчиненого діяння, зрозуміти його наслідки та завдяки цьому утримуватися від повторних правопорушень у подальшому.

Доведено, що медіація є одним із основних інструментів відновного правосуддя. Показано, що у більш широкому контексті медіація стає засобом, що забезпечує інтеграцію відновних принципів у традиційні системи кримінальної юстиції. Обґрунтовано профілактичний потенціал відновного правосуддя у протидії кримінальній протиправності неповнолітніх та визначено перспективи його розвитку в Україні з урахуванням світових тенденцій гуманізації кримінальної юстиції та впровадження медіації в кримінальне судочинство.

Установлено, що подальша інституціоналізація відновного правосуддя в Україні має бути пов'язана із гуманізацією ювенальної юстиції, впровадженням медіації у кримінально-правовому аспекті та розробленням заходів ресоціалізації неповнолітніх.

Показано, що довіра, підтримка та залучення громади до відновних процедур сприяють зниженню ризику повторних правопорушень і виникненню взаємної довіри між учасниками. Зроблено висновок, що підтримка відновних програм для неповнолітніх правопорушників і молодих осіб має ключове значення для запобігання повторним правопорушенням.

У підрозділі 3.3 «Зарубіжний досвід упровадження та застосування відновного правосуддя щодо неповнолітніх» з'ясовано, що в окремих європейських юрисдикціях спеціальні ювенальні підходи можуть застосовуватися не лише до неповнолітніх, а й до молодих повнолітніх, що розширює межі відновного реагування порівняно з моделлю, обмеженою особами, які не досягли 18 років. Аналіз показав, що верхня вікова межа застосування ювенальних підходів у Німеччині 18–20 років залежно від оцінки зрілості, у Нідерландах – до 23 років. У межах порівняльно-правового аналізу враховано досвід окремих юрисдикцій загального права, зокрема історичне застосування доктрини *doli incapax* в Англії та Уельсі, яка передбачала презумпцію нездатності до злочину дітей віком 10–13 років і покладала на обвинувачення обов'язок довести, що дитина усвідомлювала характер і суспільну небезпеку заподіяної шкоди.

Доведено, що в країнах Європи та інших державах світу сформувалися різні доктрини й моделі ювенальної юстиції, які відрізняються пріоритетами реагування на правопорушення. Формування національної моделі є історично та соціально-культурно зумовленим динамічним процесом, що проходить кілька етапів розвитку. В країнах Європи пріоритети таких моделей змінюються: від гуманізації до посилення відповідальності, від ретрибутивного підходу до відновного правосуддя, від реального покарання до звільнення від покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності.

У підрозділі 3.4. «Перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні в контексті вдосконалення кримінального законодавства» на підставі порівняльно-правового аналізу обґрунтовано, що перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні доцільно пов'язувати з адаптацією зарубіжних моделей щодо віку, які забезпечують гнучке й індивідуалізоване реагування на правопорушення неповнолітніх та повнолітньої молоді. У зв'язку з цим доведено, що використання позитивного зарубіжного досвіду має здійснюватися з урахуванням українського правового та інституційного контексту.

Показано, що повномасштабна агресія РФ проти України створює додаткові перешкоди для застосування відновного правосуддя, збільшуючи потребу в ньому.

Перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні у повоєнний період оцінюються як значні, з огляду на накопичений досвід імплементації європейських стандартів у сфері прав людини. Основними напрямками розвитку визначено адаптацію успішних національних практик окремих зарубіжних держав, зокрема держав-членів Європейського Союзу (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Фінляндія, Франція, Швеція), а також Канади та США.

Доведено, що відновне правосуддя є перспективним і науково обґрунтованим напрямом удосконалення кримінально-правової, кримінологічної та пробаційної політики України у сфері протидії кримінальної протиправності неповнолітніх.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження вирішено наукове завдання, що полягало у здійсненні комплексного науково-правового аналізу відновного правосуддя у протидії кримінальній протиправності неповнолітніх, обґрунтуванні його теоретичних засад, визначенні кримінально-правового і кримінологічного значення, виявленні проблемних аспектів правового регулювання за законодавством України, а також у розробленні пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду. На цій підставі сформульовано такі висновки та пропозиції:

1. З'ясовано, що стан наукової розробки проблематики відновного правосуддя щодо неповнолітніх характеризується наявністю масиву джерел, які доцільно умовно поділяти на такі три групи: праці, присвячені відновному правосуддю загалом; дослідження окремих форм і процедур відновного правосуддя; праці, безпосередньо присвячені відновному правосуддю щодо неповнолітніх.

2. У контексті становлення та розвитку відновного правосуддя щодо неповнолітніх запропоновано виокремлювати шість основних етапів, зокрема, етап зародження відновних засад у звичаєвому праві (давні часи – IX ст.), період Київської Русі (IX–XIII ст.), період розмежування українських земель унаслідок їх загарбання (XIV–XVIII ст.), етап розвитку в умовах імперського правопорядку (кінець XVIII – початок XX ст.), період УНР та УРСР (XX ст.), а також сучасний етап (кінець XX – початок XXI ст.), який триває від відновлення незалежності України до сьогодення.

3. Обґрунтовано, що відновне правосуддя щодо неповнолітніх це комплексний механізм реагування на кримінальні правопорушення неповнолітніх (понад 22 тис. у 2021–2025 рр.), який передбачає участь сторін та спрямований на відновлення прав потерпілого, компенсацію шкоди, примирення та відновлення соціальних зв'язків. З'ясована сутність та правова природа відновного правосуддя щодо неповнолітніх. Сутність його полягає у комплексному врегулюванні наслідків кримінального правопорушення шляхом відновлення порушених прав та інтересів потерпілого, визнання правопорушником своєї відповідальності, відшкодування шкоди й гармонізації соціальних зв'язків. Правова природа зумовлена одночасним поєднанням кримінально-правового, кримінологічного й соціального складників.

4. Встановлено, що кримінологічна характеристика неповнолітнього правопорушника є інтегративним поняттям, яке охоплює соціально-демографічні ознаки, особистісно-рольові властивості, морально-психологічні якості, риси

правової та моральної свідомості, етичні установки, психофізіологічні особливості, кримінально-правові ознаки та загальнозначущі позитивні якості особистості.

5. Доведено, що кримінологічна характеристика кримінальної протиправності неповнолітніх розкриває її як самостійне соціально-правове явище. Аналіз кількісних і якісних показників дозволив установити її специфічні структурні та динамічні особливості, зокрема домінування майнових посягань (близько 60% від загальної кількості), стабільно високу частку кримінальних правопорушень, учинених у співучасті (понад третину), а також хвилеподібну динаміку виявлених правопорушників (у 2022 році – 1369 осіб, у 2023 році – 1752 особи, у 2024 році – 1604 особи, у 2025 році – 1670 осіб, за січень–червень 2026 року цей показник становить 748 осіб). Обґрунтовано, що такі кримінологічні тенденції виступають об'єктивною передумовою для впровадження програм відновного правосуддя.

6. Обґрунтовано, що застосування відновного правосуддя у сфері протидії та запобігання делінквентності неповнолітніх має виражений профілактичний, компенсаторний та ресоціалізаційний потенціал. За результатами узагальнення матеріалів судових рішень та проведеного анкетування встановлено, що пріоритетне застосування відновного правосуддя створює передумови для майже двократного зниження ризику повторних правопорушень порівняно із середнім показником 12–18 %, а також для своєчасного відшкодування завданої потерпілим шкоди у 80–90 % випадків.

7. Встановлено, що інструменти відновної парадигми у сфері протидії делінквентності неповнолітніх є ефективними на всіх стадіях кримінального провадження – від досудового розслідування (де рівень успішності медіації сягає 70–80 %) до виконання покарання. Їх інтеграція дозволяє у понад 2/3 випадків досягти примирення сторін, що створює умови для швидкої компенсації заподіяної шкоди, забезпечує глибокий виховний вплив на неповнолітнього та повною мірою реалізує реабілітаційну функцію правосуддя. Частка угод про примирення щодо неповнолітніх за період 2020–2024 років становить лише близько 8 %, тоді як звільнення від покарання з випробуванням суди застосовують у 59–80 % випадків. Вказане свідчить про домінування традиційної пробаційної моделі та недостатнє використання потенціалу відновного правосуддя.

8. З'ясовано, що досвід зарубіжних держав (зокрема, країни-члени Європейського Союзу, Велика Британія, США, Канада) дає підстави виокремлювати дві базові моделі медіації. Англосаксонська модель характеризується гнучкістю, тоді як континентальна модель – це процедурно впорядкований механізм, інтегрований у правову систему. Показники результативності медіації 40–80 % у Європі, 90–95 % у Великій Британії. Таке розмежування відображає особливості соціально-ціннісних орієнтирів, що впливають на правозастосування у сфері відновного правосуддя. Частка спорів, що передаються на медіацію в ЄС загалом становить близько 80 %.

9. Визначено, що перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні пов'язані з подальшим нормативним закріпленням відновного підходу на всіх його етапах, зокрема у сферах кримінальної юстиції та діяльності органів пробації, на стадії виконання покарань, а також у постпенітенціарний період. З метою розширення можливостей застосування спеціальних ювенальних підходів запропоновано доповнити Кримінальний кодекс України статтею 108-1, «Застосування положень цього Розділу до осіб віком від вісімнадцяти до двадцяти

років» такого змісту: «У виняткових випадках, з урахуванням характеру вчиненого діяння та особи правопорушника, суд може застосувати положення цього розділу до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від вісімнадцяти до двадцяти років, за винятком направлення їх до спеціальної навчально-виховної установи».

Очікуваним практичним результатом упровадження запропонованих змін до законодавства має стати підвищення людиноцентричності кримінальної юстиції, збільшення частки альтернативних (відновних) способів вирішення кримінально-правових конфліктів до 40–50 %, забезпечення належного відшкодування завданої шкоди потерпілим (у понад 80–90 % успішних випадків), а також посилення превентивного та реінтеграційного потенціалу правозастосовної практики, що дозволить знизити рівень рецидиву серед неповнолітніх щонайменше у 1,5–2 рази.

Упровадження таких підходів сприятиме формуванню більш справедливої моделі врегулювання кримінально-правового конфлікту (національної моделі), яка ґрунтуватиметься на примиренні сторін та добровільному відшкодуванні заподіяної шкоди, що вже протягом перших 3–5 років її повноцінного функціонування дасть змогу прогнозовано знизити рівень рецидивної кримінальної протиправності серед неповнолітніх щонайменше на 35–50 % завдяки ефективній ресоціалізації неповнолітніх та молодих людей без ізоляції від суспільства та від звичного соціального середовища. Такий ефект досягається шляхом раннього виведення правопорушників із системи кримінальної юстиції, забезпечуючи при цьому найбільш повне врахування інтересів потерпілого, правопорушника, держави та суспільства загалом.

На рівні правової політики перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні також обґрунтовують потребу в системному розвитку інфраструктури відновного правосуддя. Оскільки, за статистичними даними, 68 % засуджених неповнолітніх звільняються від відбування покарання (з них 87 % – з випробуванням), обґрунтовано необхідність підготовки профільних медіаторів, впровадження єдиних стандартів міжвідомчої взаємодії, а також запровадження постійного моніторингу результативності програм відновного правосуддя. Тому за результатами дисертаційного дослідження в контексті вдосконалення кримінального законодавства сформульовано рекомендації профільним комітетам Верховної Ради України й іншим державним органам, компетенція яких охоплює нормативне, організаційне, інституційне та практичне забезпечення розвитку національної моделі відновного правосуддя в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Светлічний І. В. Роль відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 254–257. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-1/63.

2. Светлічний І. В. Відновне правосуддя як елемент кримінально-правової охорони прав дітей. *Часопис Київського університету права*. 2020. №. 4. С. 383–386. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.69.

3. Светлічний І. В. Деякі актуальні питання кримінально-правової охорони прав неповнолітніх у кримінальному процесі, імплементації принципів відновного

правосуддя щодо дітей та молодих людей. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 88. С. 212–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2020_88_22. DOI: 10.33663/1563-3349-2020-88-212.

статті в наукових виданнях інших держав:

4. Светлічний І. В. Відновне правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх: герменевтичний, історичний, психологічний аспекти. *Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 212–235. DOI: 10.30525/978-9934-26-462-7-9.

5. Светлічний І. В. Підготовка майбутніх фахівців з наряду відновного правосуддя: основні поняття, вітчизняний і зарубіжний досвід імплементації, філософська пропедевтика в педагогіці. *Professional training of future specialists amidst modern realities* : Scientific monograph. Vol. 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 367–386. DOI: 10.30525/978-9934-26-522-8-43.

6. Светлічний І. В. Відновне правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх. Актуальні проблеми реформування процесуально-правових інститутів. *Reforming procedural law institutions under special legal regimes* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. С. 302–320. DOI: 10.30525/978-9934-26-685-0-17.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Светлічний І. В. Захист прав неповнолітніх правопорушників механізмами відновного правосуддя. *Організація юридичної науки та освіти в Україні й світі: історичний досвід, сучасний стан та майбутні перспективи* : зб. наук. праць. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 грудня 2020 року) / ред. колегія: Н. М. Пархоменко, І. Б. Усенко та ін. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 202–204.

8. Светлічний І. В. Відновне правосуддя в протидії злочинності неповнолітніх. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права* : матеріали сателіт. заходу V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Консультація місія ЄС в Україні, Всеукр. асоц. кримін. права. Харків : Право, 2022. С. 118–119.

9. Светлічний І. В. Генезис розвитку відновного правосуддя як інструменту протидії злочинності неповнолітніх в країнах Європи. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / упоряд. М. В. Дубняк, С. О. Дорогих. Київ : НДІ ІБП НАПрН України, 2023. С. 124–128.

10. Светлічний І. В. Деякі форми реалізації відновного правосуддя щодо неповнолітніх у країнах Європи та Північної Америки. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет конференції з нагоди відзначення Дня науки 2024 в Україні. Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 197–200.

11. Светлічний І. В. Відновне правосуддя неповнолітніх: угоди та медіація. *Втягнення дітей у військові конфлікти: кримінально правові та психолого-педагогічні механізми реагування* : матеріали регіон. наук.-практ. семінару, м. Харків, 25 жовтня 2024 р. НДІ вивч. Проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2024. С. 115–120.

12. Светлічний І. В. До питання передумов виникнення та історичного розвитку концепції відновного правосуддя. *IX Конгрес сходовознавців: збірник матеріалів*, м. Київ, 16 грудня 2025 року. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2025. С. 227–230.

АНОТАЦІЯ

Светлічний І. В. Відновна парадигма протидії та запобігання делінквентності неповнолітніх: теоретико-прикладний вимір. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Науково-дослідний інститут публічного права, Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

На підставі комплексного аналізу наукових праць, нормативно-правових актів, статистичних даних правоохоронних органів та судової практики здійснено цілісне кримінально-правове і криминологічне дослідження, у якому визначено теоретичні та прикладні засади застосування відновного правосуддя у сфері протидії та запобігання делінквентній поведінці неповнолітніх.

У роботі проаналізовано історичний розвиток та сучасний стан відновного правосуддя, історіографію його становлення, визначено поняття, сутність і правову природу цього інституту у сфері протидії кримінальним правопорушенням неповнолітніх, а також досліджено криминологічну характеристику особи неповнолітнього правопорушника в контексті застосування відновних практик.

Обґрунтовано теоретичні й організаційно-правові засади запобігання делінквентності неповнолітніх із застосуванням інструментів відновного правосуддя. Запропоновано стратегічні перспективи розвитку інституту відновного правосуддя в Україні в контексті загальної трансформації кримінально-правової політики держави. Обґрунтовано, що відновне правосуддя має самостійне кримінально-правове значення у межах єдиної правової моделі реагування на делінквентну поведінку неповнолітніх. Зроблено висновок, що інституціоналізацію відновного правосуддя в Україні слід пов'язувати з поетапним формуванням цілісної національної моделі, яка поєднуватиме кримінально-правові, процедурні, пробаційні та соціально-реінтеграційні елементи. Сформульовано пропозиції щодо законодавчого розширення можливостей застосування спеціальних ювенальних підходів до осіб віком від 18 до 20 років у виняткових випадках, з урахуванням характеру діяння та особи правопорушника.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, неповнолітні, кримінальна протиправність неповнолітніх, особистість неповнолітнього правопорушника, примирення, звільнення від кримінальної відповідальності, ресоціалізація, механізм кримінально-правового регулювання, криминологія, запобігання кримінальній протиправності неповнолітніх.

SUMMARY

Svietlichnyi I. Restorative Paradigm for Countering and Preventing Juvenile Delinquency: Theoretical and Practical Dimensions. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences in the specialty 12.00.08 – Criminal law and criminology; criminal enforcement law. – Scientific Institute of Public Law, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation examines the restorative paradigm of countering and preventing juvenile delinquency in its theoretical and applied dimensions. It analyses the preconditions for the emergence, genesis, and main stages in the development of the concept of restorative justice, including on ethnic Ukrainian territories. It is established that the development of restorative justice in Ukraine has its own historical roots while simultaneously aligning with global trends in the humanisation of criminal justice.

The study explores the concept, essence, and criminal-legal significance of restorative justice, as well as the normative-legal and international-legal foundations of its functioning. It is substantiated that restorative justice constitutes an approach to responding to unlawful behaviour aimed at repairing the harm caused, reconciling the parties, achieving social harmony, and preventing crime. It is established that this approach holds particular value in the field of countering juvenile delinquency. It is proven that restorative justice represents one of the manifestations of a human-centred approach in criminal law regulation. This approach reflects the priority of human dignity and the protection of individual interests. These approaches have been further developed in the dissertation research.

The study determines that the toolkit of restorative justice includes mediation between the victim and the offender, reconciliation agreements, restorative conferences, peacemaking circles, as well as behavioural correction and offender support programmes.

It is clarified that restorative justice has currently acquired a stable trend of expansion within criminal justice systems, and its practices are used in a significant number of countries worldwide. The practical value of restorative justice is proven to lie in its focus on restoring the violated interests of the victim, ensuring the offender's accountability, and reducing the risk of reoffending. In its value dimension, this model is characterised by an anthropocentric orientation and a focus on human dignity.

The criminological characteristics of the juvenile offender's personality, as well as the causes and conditions of juvenile delinquency as prerequisites for the application of restorative justice tools, have been examined. Statistical indicators of juvenile delinquency are generalised. It is proven that the criminological analysis of the juvenile offender's personality is of key importance for determining the limits and forms of application of restorative practices.

Within the criminological profile of the juvenile offender's personality, data from neuropsychology concerning the gradual maturation of cognitive control systems – which ensure self-regulation, planning, and impulse inhibition – have been taken into account. In this regard, the expediency of applying restorative tools that enhance self-control and responsibility, thereby reducing the risk of reoffending, has been substantiated.

Criminal law responses to juveniles must take into account not only the legal qualification of the act but also the age-related and behavioural characteristics of the

offender.

The study investigates the mechanisms for applying restorative justice in criminal proceedings involving juveniles, taking into account the current state and prospects for the development of the restorative paradigm. Procedural aspects, foreign experience in the application of mediation, reconciliation, restorative programmes, and other restorative practices concerning juveniles have been analysed. The preventive potential of restorative justice in countering juvenile delinquency is substantiated, and prospects for its development in Ukraine are identified in light of global trends. It is concluded that supporting restorative programmes for juvenile offenders and young persons is of key importance for preventing recidivism.

The research confirms that in certain European jurisdictions, special juvenile approaches can be applied not only to minors but also to young adults, which expands the scope of restorative responses compared to the model limited to persons under 18 years of age. On the basis of comparative legal analysis, it is substantiated that the prospects for the development of restorative justice in Ukraine should be linked to the adaptation of foreign models regarding age criteria, which ensure flexible and individualised responses to offences committed by juveniles and young adults.

It is concluded that in the post-war period, restorative justice in Ukraine will be characterised by significant practical value as a tool for countering juvenile delinquency. At the level of public policy, the need to develop a national strategy for the implementation of restorative justice is becoming increasingly relevant.

It is concluded that the institutionalisation of restorative justice in Ukraine should be linked to the gradual formation of a comprehensive national model that combines criminal-legal, criminal-procedural, probation, and socio-reintegrative elements. Proposals have been formulated regarding the legislative expansion of the possibilities for applying special juvenile approaches to persons aged 18 to 20 years in exceptional cases, taking into account the nature of the offence and the offender's personality.

Keywords: restorative justice, mediation, juveniles, juvenile delinquency, personality of the juvenile offender, reconciliation, exemption from criminal liability, resocialisation, mechanism of criminal law regulation, criminology, prevention of juvenile delinquency.